

ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΥΠΟΥ

«*Vox Populi*¹ (Φωνή λαού) στο διαδίκτυο.

Ἡ σύγχρονη ἀπειλή ἀλλοιώσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ δημοκρατικοῦ φρονήματος».

Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κ.κ. ΜΑΚΑΡΙΟΥ,

κατὰ τὴν τελετὴ ἀναγορεύσεώς του σὲ Ἐπίτιμο Διδάκτορα

τῶν Τμημάτων Θεολογίας καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας & Θρησκευολογίας

τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ε.Κ.Π.Α.

(Ἐν Ἀθήναις, τῇ 7ῃ Μαΐου 2025)

Παναγιώτατε καὶ Θειότατε Πάτερ καὶ Δέσποτα,

Μακαριώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος,

Ἐλλογιμώτατε κ. Πρύτανη τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ

Ἐκλεκτοὶ παρόντες,

Χριστὸς Ἀνέστη!

I. Εἰσοδικὸν χαριστήριον.

Ὁ ἀγῶνας εἶναι νὰ πῇ ὁ ἄνθρωπος, ὅσο γίνεται, μὲ πιὸ λίγα τὰ πολλὰ καὶ στὸ τέλος νὰ τὰ πῇ ὅλα μὲ τὴ σιωπὴ του καὶ κυρίως μὲ τὴ ζωὴ του². Ὡς ἐκ τούτου, τὸ φρονιμότερο θὰ ἦταν νὰ σιωπήσω τούτη τὴν ἱερὴ στιγμή, ὅταν μάλιστα ἴσταμαι ἐνώπιον τοῦ πρώτου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, τοῦ καὶ σεπτοῦ Γέροντός μου, ὁ ὁποῖος ἔχει τιμηθεῖ, ἐπαξίως καὶ δικαίως, ὑπὸ ἑκατοντάδων, στὴν κυριολεξία, Πανεπιστημίων, ἀνὰ τὸν κόσμον καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων ἀκαδημαϊκῶν, κρατικῶν καὶ διεθνῶν Ὄργανισμῶν.

¹ Ἡ φράση, συνήθως, ἀπαντᾷ ὡς “*Vox Populi, Vox Dei*” (φωνὴ Λαοῦ, φωνὴ Θεοῦ) καὶ στὴν ὁλότητά της ἔχει ὡς ἐξῆς: “*Nec audiendi qui solent dicere: Vox populi, vox Dei. Cum tumultuositas vulgi semper insaniae proxima sit*”. Ἀποδίδεται στὸν Ἀλκουῖνον τῆς Ὑόρκης, Flaccus Albinus Alcuinus, Ep. CLXVI-Capitulare Admonitionis ad Carolum IX, PL 100, 438 A.

² Πρβλ. Αρχιμ. Βασιλείου (Προηγούμενου Ἱεράς Μονῆς Ἰβήρων), *Αποτυπώματα*, Ἐκδ. Ἱ. Μονῆς Ἰβήρων, Ἅγιον Ὅρος, 2024, σ. 7.

Ὅμως, χρέος τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης μοῦ ἐπιβάλλει νὰ μοιραστῶ μαζί σας ὀλίγες, ταπεινὲς καὶ ἄσημες σκέψεις ὅχι γιὰ νὰ πῶ κάτι, δῆθεν, σπουδαῖο καὶ μεγάλο, ἀλλὰ κυρίως γιὰ νὰ καταθέσω ἐγκάρδιο εὐχαριστήριο καὶ ταπεινὸ ἀντιδῶρημα γιὰ τὴν ὑψίστη αὐτὴ τιμὴ πρὸς τὸ πρόσωπό μου, τὴν ὁποῖαν, ἀσφαλῶς, ἐκδέχομαι ὡς μιὰ ἐξειδικιασμένη διάκριση ποῦ ἀντανακλᾷ πρὸς τὸν Ἀποστολικὸ καὶ Οἰκουμενικὸ Θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, στὸν ὁποῖο ἀνήκω, πρὸς τὸ ὑπερσέβαστο Πρόσωπο τοῦ Πατριάρχου μας καὶ πρὸς τὴν Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ Αὐστραλίας, τὴν ὁποία μὲ τὴ χάρη καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ διαποιμένω.

Ἰστάμενος, λοιπόν, ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ τούτου βήματος τοῦ σεπτοῦ Τεμένους τῶν Μουσῶν καὶ συναισθανόμενος τὴ μικρότητά μου καταθέτω τὶς εὐγνώμονες καὶ ἐγκάρδιες εὐχαριστίες μου πρὸς τὴν Α.Θ.Π., τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖο, γιὰ τὴν ἐξόχως τιμητικὴ καὶ εὐλογητὴ παρουσία του σὲ αὐτὴ τὴν σημαντικὴ στιγμὴ τῆς ταπεινῆς μου πορείας,

πρὸς τὸν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Ἱερώνυμο, τὸν συνετὸ καὶ διακριτικὸ οἰακοστρόφο τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος,

πρὸς τὴν Ἱερὰ Ἐπαρχιακὴ Σύνοδο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας, μέλη τῆς ὁποίας μὲ πολλὴ ἀγάπη, τιμὴ καὶ σεβασμὸ συμμετέχουν στὸ γεγονός,

πρὸς τοὺς τετιμημένους καὶ ἐκλεκτοὺς ἀδελφοὺς Ἱεράρχες,

πρὸς τὸν εὐλαβέστατο κλῆρο καὶ τὶς μοναστικὲς ἀδελφότητες, ἰδιαίτερως πρὸς τοὺς παρισταμένους ἀγιορεῖτες Ἡγουμένους καὶ λοιποὺς ἀγιορεῖτες πατέρες,

πρὸς τοὺς Ἐξοχωτάτους Ὑπουργοὺς καὶ Ὑφυπουργοὺς, ἰδιαίτερως πρὸς τὴν Ἐξοχωτάτη Ὑπουργὸ Παιδείας κ. Σοφία Ζαχαράκη, ἐκπρόσωπο τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Πρωθυπουργοῦ, καθὼς καὶ πρὸς τὴν Ἐξοχωτάτη Πρέσβειρα τῆς Αὐστραλίας ἐν Ἑλλάδι κ. Alison Duncan, ἐκπρόσωπο τῆς Αὐστραλιανῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Πρωθυπουργοῦ,

πρὸς τὶς Πρυτανικὲς Ἀρχὲς τοῦ Ε.Κ.Π.Α. καὶ πρὸς τὴν Κοσμητεία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ δὴ πρὸς τὸν Πρύτανη, Ἑλλογιμώτατο Καθηγητὴ τῆς Ἱατρικῆς κ. Γεράσιμο Σιάσο, καθὼς καὶ πρὸς τὸν Κοσμήτορα, Ἑλλογιμώτατο Καθηγητὴ τῆς Θεολογίας κ. Ἐμμανουὴλ Καραγεωργίου,

πρὸς τὶς Δικαστικὲς, τὶς Στρατιωτικὲς, τὶς Δημοτικὲς καὶ λοιπὲς Ἀρχὲς τῆς χώρας,

πρὸς τοὺς δύο Προέδρους τῶν Τμημάτων τῆς Θεολογικῆς μας Σχολῆς καθὼς καὶ πρὸς τὸ σύνολο τῶν διδασκόντων συναδέλφων καθηγητῶν γιὰ τὴν ὁμόφωνη καὶ πανηγυρικὴ αὐτὴ ἀπόφαση τῆς περιενδύσεώς μου μὲ τὴν τήβεννο τοῦ Ἐπιτίμου Διδάκτορος. Μία τιμὴ ποῦ τὸ ἀρχαιότερο Πανεπιστημιακὸ Καθίδρυμα τῆς Χώρας μας ἐπεφύλαξε, διαχρονικῶς, γιὰ σημαίνουσες προσωπικότητες τῆς ἐπιστήμης, τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς τέχνης καί, ἐν γένει, τοῦ πνεύματος καὶ σήμερα δωροφορεῖ καὶ στὴν ἐλαχιστότητά μου.

Σᾶς εὐχαριστῶ ὅλους ἀπὸ καρδίας.

II. Vox Populi. Νύξεις καὶ προεκτάσεις.

Εἶναι, μᾶλλον, προφανές ἀπὸ τὸν τίτλο τῆς ὁμιλίας μου ὅτι θὰ προσπαθῶ ἀδρομερῶς καὶ ἀκροθιγῶς νὰ σκιαγραφῶ ὀρισμένες πτυχές ἐνὸς συγχρόνου ζητήματος ποὺ ἀπασχολεῖ τόσο τὴν Ἐκκλησία, ὅσο καὶ τὴν κοινωνία γενικότερα, προηγουμένως ὅμως θὰ κάμω μία μικρὴ ἱστορικὴ περιδιάβαση σὲ ἄλλοτινές ἐποχές, διότι «*Ἡ ἱστορικὴ εὐαισθησία εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὸν θεολόγο. Εἶναι ὁ ἀναγκαῖος ὁρος γιὰ νὰ εἶναι κανεὶς μέσα στὴν Ἐκκλησία. Ὅποιοσδήποτε εἶναι ἀναίσθητος πρὸς τὴν ἱστορία δύσκολα θὰ εἶναι καλὸς χριστιανός*»³, κατὰ τὴν ἀπόφανση τοῦ μακαριστοῦ π. Γεωργίου Φλορόφσκυ.

Ἐπιτρέψτε μου, λοιπόν, νὰ Σᾶς πάρω μαζί μου σ' ἓνα νοητὸ ταξίδι στὴ Βόρειο Ἰταλία καὶ συγκεκριμένως στὰ Μεδιόλανα, ὅπου ἡ αἵρεση τοῦ Ἀρειανισμοῦ, παρὰ τὴν ὕφεσή της στὴν Ἀνατολή, ἐπικρατεῖ καὶ ἀκμάζει. Στις ἀρχές τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 373 ὁ ἀρειανόφρων Ἐπίσκοπος τῶν Μεδιολάνων Αὐξέντιος ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν καὶ τὸ θέμα τῆς διαδοχῆς πυροδότησε γενικευμένες ἀναταραχές στὴν πόλη. Ὁ Ἐπαρχος τῆς πόλεως Ἀμβρόσιος προσπάθησε νὰ κατευνάσει τὰ πνεύματα, ὥσπου μέσα ἀπὸ τὸ συγκεντρωμένο πλῆθος μιὰ παιδικὴ φωνὴ ἀκούστηκε «*Ambrosium episcopum*» καὶ τότε σύσσωμος ὁ λαὸς ἐπανελάβε «ὁ Ἀμβρόσιος Ἐπίσκοπος»⁴. Ἦταν, λοιπόν, ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ (*Vox populi*), ἡ ὁποία ὡς φωνὴ τοῦ Θεοῦ (*Vox Dei*) ἀνέδειξε τὸν κατηχούμενο καί, ἄρα ἀβάπτιστο μέχρι τότε, Ἐπαρχο Ἀμβρόσιο σὲ Ἐπίσκοπο τῆς πόλεως τῶν Μεδιολάνων, ὁ ὁποῖος ἀνεδείχθη στὴν πορεία σὲ μεγάλο Διδάσκαλο τῆς Ἐκκλησίας⁵. Γι' αὐτὸ, ἄλλωστε, καὶ ὁ ἕτερος μέγας φωστὴρ τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Καίσαρείας Βασίλειος θὰ γράψει πρὸς τὸν Ἀμβρόσιο: «*αὐτός σε ὁ Κύριος, ἀπὸ τῶν Κριτῶν τῆς γῆς, ἐπὶ τὴν προεδρίαν τῶν Ἀποστόλων μετέθηκεν*»⁶.

Ἄς ταξιδέψουμε τώρα, μὲ τὸ ἄρμα τοῦ πανδαμάτορος χρόνου, στὸ Ἀνατολικὸ τμήμα τῆς Αὐτοκρατορίας, στὴ Βασιλεύουσα Κωνσταντινούπολη, λίγες δεκαετίες ἀργότερα, κατὰ τὶς παραμονές τῆς ἀγίας ἐν Ἐφέσῳ Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅπου οἱ Χριστολογικὲς ἔριδες μαίνονται καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριος, εἰσηγητὴς τῆς αἰρέσεως ποὺ τελικῶς ἔλαβε τὸ ὄνομά του, ἀρχίζει νὰ ἀποδοκιμάζει δημόσια τὸν ὄρο «Θεοτόκος», γεγονὸς ποὺ ὄχι μόνον προσέβαλλε βάνανυσα τὴν εὐσέβεια τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ πρόσωπο τῆς Παναγίας, ἀλλὰ ἐνεῖχε καὶ ἐπικίνδυνες σωτηριολογικὲς προεκτάσεις⁷. Σὲ μιὰ τέτοια δημόσια ὁμιλία τοῦ Νεστορίου παρενέβη δυναμικὰ ὁ λαϊκὸς τότε, μετέπειτα Ἐπίσκοπος Δορυλαίου Εὐσέβιος, ὁ ὁποῖος μὲ δριμύτητα ἀπεδοκίμασε τὰ βλάσφημα δόγματα τοῦ αἰρετίζοντος Ἀρχιεπισκόπου. Περιγράφει, χαρακτηριστικῶς, τὸ περιστατικὸ ὁ σύγχρονος τῶν γεγονότων ἅγιος Κύριλλος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας: «*ἀνὴρ τις τῶν ἄγαν ἐπικικῶν, καὶ τελῶν μὲν ἐν λαϊκοῖς ἔτι... θερμῶς τε καὶ φιλοθέως κεκίνηται ζήλῳ, καὶ τορὸν τι κεκραγώς, αὐτὸν ἔφη τὸν προαιώνιον Λόγον καὶ δευτέραν ὑπομεῖναι γέννησιν...*»⁸. Οἱ δὲ παριστάμενοι τάχθηκαν ἀμέσως μὲ τὸ μέρος τοῦ Εὐσεβίου καὶ τὸν ἐπῆνεσαν: «*ὡς εὐσεβῆ τε, καὶ συνετώτατον, καὶ τῆς τῶν δογμάτων ὀρθότητος οὐκ ἡμοιρηκότα*»⁹. Ὁ πιστός, λοιπόν, Εὐσέβιος μὲ «*φωνὴ λαμπρὰ καὶ φθέγμα τορὸν*»¹⁰ ὑπερασπίζεται τὰ ἅγια τῆς Ἐκκλησίας δόγματα καὶ συνεγείρει τὸν λαὸ σὲ

³ Γ. Φλορόφσκυ (μετ. Π. Πάλλη), *Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, Ἐκδ. Πουρναρά, Θεσ/νίκη 1979, σ. 224-225.

⁴ Paulinus Mediolanensis, *Vita sancti Ambrosii*, PL 14, 29 A.

⁵ Περὶ τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου γενικῶς, βλ. Σ. Παπαδόπουλου, *Πατρολογία Β'*, Ἀθήνα, 1990, σ. 644-666· A. Berardino & J. Quasten, *Patrology*, v. IV, Christian Classics Inc., Westminster, Maryland, 1980, σ. 144-180.

⁶ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, *Ἐπ. ρκζ'*, Ἀμβροσίῳ Ἐπισκόπῳ Μεδιολάνων, PG 32, 709 D.

⁷ Β. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α'*, Ἀθήνα, 2002, σ. 604 καὶ ἐξ.

⁸ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Κατὰ τῶν Νεστορίου Δυσφημιῶν Πεντάβιβλος Ἀντίρρησις*, PG 76, 41D.

⁹ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *ἐνθ. ἀν.*, 44A.

¹⁰ Λουκιανοῦ τοῦ Σαμοσατέως, *Διόνυσος*, στὸ Lucian, with an English Translation: Loeb Classical Library (Ed. A. M. Harmon), v. 1, The MacMillan Co, New York, 1913, σ. 57

αὐτὴν τὴν ὁμολογία καὶ ἔτσι ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ (Vox Populi) ἀναδεικνύεται φωνὴ τοῦ Θεοῦ (Vox Dei).

Στὰ δύο αὐτὰ ἐνδεικτικὰ παραδείγματα καὶ σὲ πολλὰ ἀκόμη ποὺ ὑπάρχουν στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία¹¹ ψηλαφοῦμε, νομίζω μὲ ἐνάργεια, αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε φωνὴ λαοῦ (Vox Populi) ἢ ὅπως θὰ λέγαμε διαφορετικὰ, τὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Μὲ ἄλλα λόγια, ὡς φωνὴ λαοῦ (Vox Populi) θὰ μπορούσαμε νὰ ὀρίσουμε τὴν «ἐκφραση τῆς συνείδησης τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου στὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ὁμως δὲν εἶναι θεσμοποιημένη ἀλλὰ εἶναι ἱκανὴ νὰ καθορίζει τὴν ἐγκυρότητα τῶν συνόδων, τὴ δογματικὴ ἀρτιότητα κρατικῶν ἀποφάσεων καὶ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀγιότητος τῶν προσώπων»¹². Εἶναι βεβαίως ἀναγκαῖο, στὸ σημεῖο αὐτό, νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ δὲν ὑφίσταται ὑπεράνω τῆς Ἐκκλησίας ἢ - κι αὐτὸ εἶναι σημαντικὸ νὰ τὸ τονίσουμε - ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ δὲν ἔρχεται σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴ σύνολη ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση, ποὺ κατέχει καὶ ἐκφράζει τὸ πλήρωμα τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως. Ὅταν δηλαδὴ, ἡ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ ἐνὸς κράτους ἢ μιᾶς κοινότητος διεκδικήσει ἢ ὑποστηρίξει θέσεις καὶ αἰτήματα τὰ ὁποῖα δὲν συμβαδίζουν μὲ τὴν σύνολη ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση καὶ μὲ τὸ πλήρωμα τῆς ἀληθείας τότε δὲν θεωροῦμε ὅτι ἀκούγεται φωνὴ λαοῦ. Ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ συνυπάρχει καὶ συμπορεύεται μὲ τὴ φωνὴ τῆς Ἐκκλησίας ἢ γιὰ νὰ τὸ ποῦμε διαφορετικὰ, “*id teneamus quod ubique, quod semper quod ab omnibus creditum est*”¹³ (ἄς κρατήσουμε ὅ,τι πάντοτε, πανταχοῦ καὶ ὑπὸ πάντων ἐπιστεῦθη)»¹⁴. Τότε, εἶναι σαφές, ὅτι ἡ συνείδηση τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ βρίσκεται, γιὰ νὰ χρησιμοποίησω μία ἐκφραση ποὺ ἀκοῦμε συχνὰ ἐσχάτως, στὴ «σωστὴ πλευρὰ τῆς ἱστορίας», δηλαδὴ, ἐν τέλει, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ εὐσεβὴς καὶ θεοφόρος λαὸς -συνήθως μὲ τὴν καθοδήγηση κάποιου χαρισματικοῦ προσώπου- ἐκφράζει τὴν αὐθεντία τῆς πίστεως.

Ἐπομένως, ὅταν ἀναφερόμαστε στὴ φωνὴ τοῦ λαοῦ καὶ στὸ λαό, τονίζουμε ὅτι ἐννοοῦμε τὸν εὐσεβῆ, φιλόχριστο καὶ θεοφόρο λαό, διότι σὲ πολλές περιπτώσεις θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἂν δὲν ὑπάρχουν αὐτὲς οἱ προϋποθέσεις ὁ λαὸς θὰ βρεθεῖ στὴν ἀντίπερα ὄχθη καὶ θὰ πλανηθεῖ καὶ ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ δὲν θὰ εἶναι φωνὴ τοῦ Θεοῦ, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, κατὰ τὴν περίοδο ποὺ ὁ ἅγιος Γρηγόριος καθίσταται Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ μέγιστο μέρος τοῦ λαοῦ εἶχε ἀσπασθεῖ τὴν θεομάχο αἵρεση τοῦ Ἀρείου. Σᾶς ὑπενθυμίζω, ἐν προκειμένῳ, καὶ μιὰ εἰκόνα ἀπὸ τὶς σκηνὲς τοῦ θείου δράματος, ποὺ ἡ Ἐκκλησία μᾶς παρουσίασε πρὸ ἡμερῶν, κατὰ τὴν Ἀγία καὶ Μεγάλῃ Ἑβδομάδᾳ. Ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ τότε ἀπαιτοῦσε «ἄρον ἄρον, σταύρωσον αὐτόν» (Ιω. ιθ', 15), καὶ ἀσφαλῶς ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ ἐκείνου δὲν ταυτιζόταν μὲ τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ.

Ἐπιτρέψτε μου, στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἀναφερθῶ ἐπιγραμματικά, σὲ μερικὰ ἱστορικὰ παραδείγματα τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ, τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ διασφαλίσαι ἀκόμη καὶ μιὰ δημοκρατικὴ, πλειοψηφικὴ διαδικασία, δὲν εἶναι πάντοτε ἡ φωνὴ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς λογικῆς ἢ γιὰ τὴν περίπτωσή τῆς Ἐκκλησίας, δὲν εἶναι πάντοτε ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, γεγονὸς πού, σαφέστατα, ὑποδεικνύει ὅτι ὁ λαὸς μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει σὲ λανθασμένες καὶ, κάποτε, καταστροφικὲς ἀποφάσεις. Ἄς δώσουμε μερικὰ παραδείγματα:

¹¹ Βλ. περισσότερα παραδείγματα στὸ Ε. Λιανού-Λιάντη, «Παράγοντες Διαμόρφωσης τοῦ Vox Populi στὴν Ἱστορικὴ Πορεία τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ», ἱστοσελίδα <https://www.parathemata.com/2014/05/vox-populi.html>, (προσπέλαση 8/04/2025).

¹² Ε. Λιανού-Λιάντη, ἐνθ. ἀν.

¹³ Vincentii Lerinensis, *Communitorium Primum II*, PL 50, 640.

¹⁴ Α. Αλιβιζάτου, «Περὶ τῆς Φύσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐξ Ἐπόψεως Ὁρθοδόξου», *Θεολογία ΚΑ'* (1) 1950, σ. 35.

Ἐν ὀνόματι τῆς δημοκρατίας, δηλαδή τῆς φωνῆς τῆς πλειοψηφίας, ἐλήφθη ἡ ἀπόφαση τῆς καταδίκης τοῦ Σωκράτη σὲ θάνατο, ἐδῶ στὸ Κλεινὸν Ἄστυ τὸ 399 π.Χ.¹⁵

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου στὴν Ἀθήνα, τὸ 431 π.Χ. ἐνέκρινε τὴν ἀντιπαράθεση μὲ τὴ Σπάρτη καὶ ἔτσι ξεκίνησε μὲ λαϊκὸ ἐνθουσιασμὸ ἓνας πόλεμος ποὺ διήρκησε 27 ὁλόκληρα χρόνια, μὲ πείνα, πολλοὺς θανάτους καὶ κυρίως τὴν καταστροφή τῆς Ἀθήνας¹⁶.

Στὰ νεώτερα χρόνια νὰ θυμηθοῦμε ὅτι ἡ πλειοψηφία τῶν Η.Π.Α. ἦταν ὑπὲρ τῆς δουλείας μέχρι καὶ τὸ 1861, πού ξεκίνησε ὁ Ἀμερικανικὸς Ἐμφύλιος. Μέχρι τότε δηλαδή, πολλὲς Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς ψήφισαν ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς δουλείας, γεγονὸς ποὺ σημαίνει ὅτι μὲ δημοκρατικὲς διαδικασίες παρατεινόταν μία κατάφωρη παραβίαση ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁷.

Μεγάλο μέρος τοῦ Ρωσικοῦ λαοῦ ὑποστήριξε τὸν Στάλιν τὴ δεκαετία τοῦ 1930. Πέρα ἀπὸ τὶς μαζικὲς ἐκκαθαρίσεις καὶ τὰ γκούλαγκ, ὁ Στάλιν ἄφησε πίσω τοῦ ἑκατομμύρια νεκροὺς ἀπὸ λιμοὺς, καταστολὲς καὶ τρομοκρατία, ἐνῶ ἑκατοντάδες χιλιάδες ἄνθρωποι πέθαναν στὶς φυλακὲς γιὰ ἀδικήματα ποὺ δὲν εἶχαν διαπράξει¹⁸.

Τὸ ναζιστικὸ κόμμα τοῦ Χίτλερ ἀνέβηκε στὴν ἐξουσία μέσα ἀπὸ δημοκρατικότες ἐκλογικὲς διαδικασίες, παρὰ τὸ ὅτι ὁ Χίτλερ εἶχε ἐκφράσει ρατσιστικὲς καὶ βίαιες ιδέες προεκλογικῶς, τὶς ὁποῖες ὅμως ἡ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ ὑπεστήριξε. Δὲν χρειάζεται νὰ ἀναφέρουμε τίς συνέπειες αὐτοῦ τοῦ ἐκλογικοῦ ἀποτελέσματος διότι εἶναι γνωστὲς σὲ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα¹⁹.

Νὰ θυμηθοῦμε, ἐπίσης, τὸ θερμὸ καλωσόρισμα τῆς λαϊκῆς μάζας τῆς Κίνας τὸ 1958, γνωστὸ ὡς καλωσόρισμα τοῦ Μεγάλου Ἀλματος πρὸς τὰ ἑμπρός. Ὁ Μάο Τσετοῦνγκ ἀνακοίνωσε οἰκονομικὴ ἀναγέννηση, ἡ ὁποία ὑποστηρίχθηκε μαζικὰ ἀπὸ τὸν λαό του, ἀλλὰ βασιζόταν σὲ ψευδεῖς ὑποσχέσεις παραγωγικότητας, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν πρόκληση λιμοῦ, ποὺ σκότωσε πάνω ἀπὸ 30 ἑκατομμύρια ἀνθρώπους²⁰.

Ἡ ραδιοφωνικὴ ὑποκίνηση τοῦ λαοῦ τῆς Ρουάντας τὸ 1994, κατὰ τὴν ὁποία ὁ λαὸς καθοδηγήθηκε ἀπὸ καλὰ προετοιμασμένη ραδιοφωνικὴ προπαγάνδα, πού ἐνεθάρρυνε τοὺς πολίτες νὰ σκοτώνουν τοὺς συμπολίτες τους. Ἔτσι, ἡ ἱστορία κατέγραψε μία γενοκτονία 800.000 ἀνθρώπων μέσα σὲ 100 ἡμέρες²¹.

Ἡ πανηγυρικὴ νίκη τοῦ Οὔγκο Τσάβες στὴ Βενεζουέλα τὸ 1998 πραγματοποιήθηκε μὲ ἐκλογές, τὶς ὁποῖες κέρδισε ἔχοντας παλλαϊκὴ ὑποστήριξη ἀπὸ τὰ φτωχὰ στρώματα τῶν πολιτῶν. Ἡ ἱστορικὴ πραγματικότητα ὅμως ἀπέδειξε ὅτι μετὰ τὴ νίκη του συγκέντρωσε τὴν

¹⁵ Βλ. Socrates (469-399 B.C.) στὸ *The Cambridge Dictionary of Philosophy* (Ed. R. Audi), Cambridge University Press, N. York, ²1999, σ. 859-860.

¹⁶ «Ὁ Πελοπονησιακὸς Πόλεμος» στὸ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Ἐκδ. Ἀθηνῶν (Παράπολιτικά Ἐκδ. Α.Ε.), Ἀθήνα, ³2015, τ. 5, σ. 180-236 & τ. 6, σ. 13-91.

¹⁷ G. Phillips & L. Sandy, "Slavery and the 'American Way of War', 1607-1861", *Comparative Studies in Society and History*, 63 (4), 2021, pp. 825 – 850.

¹⁸ K.-G. Karlsson & M. Schoenhals, *Crimes against humanity under communist regimes*, Forum for Living History, Stockholm, 2008, σ. 9-87.

¹⁹ R. J. Evans, *The Coming of the Third Reich*, Penguin Books, NewYork, 2005, σ. 367 κ. ἐξ.

²⁰ Y. Jisheng, *Tombstone: The Great Chinese Famine 1958-1962*, Farrar, Straus and Giroux, NewYork, 2012, σ. 403 κ. ἐξ.

²¹ <https://www.bbc.com/news/world-africa-26875506>, (προσπέλαση 8/04/2025).

έξουσία, περιόρισε τις ελευθερίες του λαού του και όδηγησε τη χώρα του σε οικονομική κατάρρευση και απολυταρχισμό²².

Σταματῶ ἐδῶ, διότι «ἐπιλείπει με γὰρ διηγούμενον ὁ χρόνος» (Εβρ. ια', 32) παραδείγματα και ιστορικά γεγονότα που αποδεικνύουν ότι ἡ φωνή του λαού κάποιες φορές δὲν βρέθηκε, τελικῶς, στὴ σωστὴ πλευρὰ τῆς ιστορίας και φυσικὰ δὲν ἐκπροσωποῦσε αὐτὸ που λέμε Vox Dei (φωνὴ Θεοῦ).

Ἐπανέρχομαι στὰ τῆς Ἐκκλησίας και διευκρινίζω ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία, ὡς πλήρωμα, κλῆρος και λαός μαζί, ὡς Σῶμα Χριστοῦ, εἶναι ἡ μόνη που μπορεί νὰ ἀποφαίνεται γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς πίστεως. Ἐφόσον, λοιπόν, ἡ Ἐκκλησία κατέχει τὴν ἀλήθεια διὰ τοῦ πληρώματος κλήρου και λαοῦ τίθεται αὐτονόμητα τὸ ἐρώτημα: Πῶς ἡ Ἐκκλησία ἐκφράζει αὐτὴ τὴν ἀλήθεια; Πῶς θὰ μάθουμε τὴ γνώμη τῆς Ἐκκλησίας και πού θὰ ἀναζητήσουμε τὴ σωστὴ ἐρμηνεία και προσέγγιση τῶν συγχρόνων προκλήσεων και προβλημάτων; Ἡ γιὰ νὰ τὸ θέσω διαφορετικά: Αὐτὸ τὸ “Vox Populi” που μπορούμε νὰ τὸ συναντήσουμε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ;

Τὴν ἀπάντηση στὰ παραπάνω ἐρωτήματα τὴν καταθέτουν οἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων διὰ τῶν ἱερῶν Κανόνων και διαχρονικῶς ἡ διδασκαλία τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ τὴ σοφία τῆς πατερικῆς Θεολογίας μοιράζομαι μαζί σας μία ἀπάντηση στοὺς ἀνωτέρω προβληματισμοὺς ἐρανιζόμενος τὸν σοφὸ λόγο τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος τονίζει ὅτι ἡ «Ἐκκλησία γὰρ συστήματος και συνόδου ἐστὶν ὄνομα»²³, δηλαδὴ «Ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖται ὡς μιὰ συνεχῆς σύνοδος»²⁴. Ἀντὶ ἄλλου σχολιασμοῦ²⁵ στὴν παραπάνω ἀπόφανση τοῦ μεγάλου Πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας θὰ προσκομίσω τοὺς εὐστοχους λόγους τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριάρχου, τοὺς ὁποῖους μάλιστα ἐξεφώνησε κατὰ τὴν πρώτη Πανοηγυρικὴ Συνεδρία τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας. Εἶπε ὁ Παναγιώτατος κατὰ τὴν εὐσημο ἐκείνη ἡμέρα: «Ἡ συνοδικὴ διακυβέρνησις τῶν πραγμάτων τῆς Ἐκκλησίας συνιστᾷ τὴν μόνην ἀσφαλῆ ἀγιοπνευματικὴν ὁδόν, ἣτις καθηγιάσθη ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ συνειδήσει, διὰ πλήθους ἱερῶν κανόνων και ἀποφάσεων Τοπικῶν και Οἰκουμενικῶν Συνόδων και συνόλου τῆς μακραίωνος και ἀδιαστάτου πράξεως τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. Ὅσάκις ἐν τῇ ιστορικῇ διαχρονίᾳ παρατηρεῖται ἔκπτωσις τῆς συνοδικῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας τοῦτο ὑποδηλοῖ παρακμὴν, φαλκίδενσιν τῶν ἀληθῶν ἐκκλησιαστικῶν κριτηρίων και στρέβλωσιν τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου»²⁶.

Βεβαίως, κατὰ τὴν ἀστασίαστη μαρτυρία τῶν πηγῶν, στὶς Συνόδους μετέχουν μόνον οἱ Ἐπίσκοποι ἢ κατ' ἐξαίρεση κληρικοὶ ὡς ἐκπρόσωποι τῶν Ἐπισκόπων τους²⁷, ἀλλά, σὲ κάθε

²² <https://www.hrw.org/news/2013/03/05/venezuela-chavezs-authoritarian-legacy>, (προσπέλαση 8/04/2025).

²³ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν ρμθ' Ψαλμόν*, PG 55, 493.

²⁴ Ἱεροθέου (Μητρ. Ναυπάκτου και Ἀγίου Βλασίου), *Τὸ Συνοδικὸ και Ἱεραρχικὸ Πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας μὲ Ἀναφορὰ στὸ Οὐκρανικὸ Πρόβλημα*, Ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Θεοτόκου (Πελαγίας) Λιβαδειά, 2019, σ. 194.

²⁵ Βλ. γιὰ γενικότερο σχολιασμό Ἱεροθέου (Μητρ. Ναυπάκτου και Ἀγίου Βλασίου), «Ἐκκλησία Συστήματος και Συνόδου ἐστὶν ὄνομα» στὸ *Ἀχιλλίου Πόλις* (3) 2020, σ. 39-46.

²⁶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ, «Νουθετήριος Λόγος κατὰ τὴν Α' Πανοηγυρικὴν Συνεδρίαν τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας», Σύδνεϋ, 6 Ὀκτωβρίου 2024, (Ἀδημοσίευστος).

²⁷ Νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὴν πρὸ τῆς Συνόδου τῆς Νικαίας περίοδο, στὴ Σύνοδο μετέχουν σὲ κάποιες ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις περιπτώσεις ἀκόμη και λαϊκοί, ἀλλ' αὐτὸ συνέβαινε γιὰ εἰδικούς λόγους και ἦταν ἐξαίρεση.

περίπτωση, ως οργανικά μέλη της Συνόδου θεωρούνται οι Ἐπίσκοποι²⁸ καὶ τοῦτο, διότι ὁ Ἐπίσκοπος εἶναι ὁ προσεστὼς καὶ πρόεδρος τῆς Εὐχαριστίας καὶ ἄρα ἐνσαρκώνει καὶ ἐκφράζει τὴν ἐνότητα τῆς ὑπ' Αὐτὸν Τοπικῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τὴν κοινωνία μὲ τις ἄλλες Ἐκκλησίες. Ἡ βαθύτατα θεολογικὴ αὐτὴ ἀρχὴ εἶναι ποὺ καθιερώνει στὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἐπισκοπικὴ σύνθεση τῶν Συνόδων²⁹. Ὡστόσο, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε τὴν κεφαλαιώδους σημασίας ἐκκλησιολογικὴ καὶ κανονικὴ διάσταση ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι δὲν συμμετέχουν στὶς συνόδους μόνον ὡς φορεῖς τῆς πληρότητος τῆς Ἀρχιερωσύνης τους - σὲ ἓνα εἶδος συλλογικοῦ ὀργάνου ἐκφρασης τῆς αὐθεντίας τῶν Ἐπισκόπων - ἀλλὰ μετέχουν ὡς οἱ ὁρατὲς κεφαλὲς τοῦ Σώματος τῆς Τοπικῆς Ἐκκλησίας, ὅπως προείπαμε, τῆς Ὅποιας τὸ φρόνημα καὶ τὴν κοινὴ συνείδηση καλοῦνται νὰ καταθέσουν ἐν Συνόδῳ³⁰. Γιὰ νὰ τὸ θέσω κάπως σχηματικά, οἱ Ἐπίσκοποι μετέχουν τῆς συνόδου ὅχι ὡς «πρόσωπα» ἀλλὰ ὡς ἐκπρόσωποι, «ὡς ἐκ προσώπου» τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος τῆς Ἐπισκοπῆς τους.

«Κάθε ἄλλη πρακτικὴ, κάθε ἀλλαγὴ τῆς ἐπισκοπικῆς δομῆς καὶ σύνθεσης τῆς συνόδου, προωθεῖ τὴν ἐξατομίκευση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ ἀλλοιώνει τὸ κοινοτικὸ ἦθος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐλευθερίας»³¹ καὶ δυστυχῶς, καὶ σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσιν ἡ ἀλλοίωσις τοῦ συνοδικοῦ φρονήματος μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρωσίας, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ περασμένου αἰῶνα, μὲ τὶς μεικτὲς συνόδους, τὶς κληρικολαϊκὲς δηλαδὴ συνελεύσεις, ὅπου πλὴν τῶν Ἐπισκόπων ἀποφασιστικὴ ψήφο, ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἐκλογὴ τῶν ἀρχιερέων ἔχουν καὶ ἕτεροι κληρικοὶ, ἀκόμη καὶ λαϊκοί. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ κληρικοὶ ἢ καὶ οἱ λαϊκοὶ ἀντιπρόσωποι μιᾶς Τοπικῆς Ἐκκλησίας, ἐφόσον ἔχουν δικαίωμα ἰσότητις πρὸς τοὺς Ἐπισκόπους ψήφου, μποροῦν νὰ ψηφίσουν διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπό τους, γεγονὸς ποὺ ὁδηγεῖ στὴ διάσπαση τῆς ἐνότητας τῆς Τοπικῆς Ἐκκλησίας.

Ἄν, λοιπόν, ἔχουν ἔτσι τὰ πράγματα, ἂν δηλαδὴ οἱ ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας διακανονίζονται ἀπὸ τὶς Συνόδους, τὸ εὐλόγο ἐρώτημα ποὺ ἀναφέρεται εἶναι «μὲ ποιά κριτήρια θὰ διακρίνει ἡ Ἐκκλησία τὴ φωνὴ τοῦ λαοῦ»; Καὶ ἀκόμα, «εἶναι πάντα τόσο ξεκάθαρη ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ, ὅσο ἦταν στὴν περίπτωσιν τοῦ Μεδιολάνων Ἀμβροσίου καὶ τοῦ Δορυλαίου Εὐσεβίου ποὺ ἀναφέραμε στὴν ἀρχή»; Σίγουρα ἡ ἀπάντησις δὲν εἶναι μονοσήμαντη καὶ εὐδιάκριτη· χωρὶς νὰ ὑπαιστέλω σὲ ἀχρεῖαστες λεπτομέρειες καὶ κουραστικὴ περιπτωσιολογία, ὑπογραμμίζω δύο βασικὲς ἐκκλησιολογικὲς ἀρχές. Πρῶτον, ἡ ἀλήθεια τῆς πίστεως δὲν ἐκφράζεται *«οὔτε ἀπὸ διασκορπισμένους ἰδιώτες, μοναχοὺς, θεολόγους, πρεσβυτέρους, διακόνους ἢ αὐτονομημένους ἐπισκόπους, οὔτε καὶ ἀπὸ ομάδες μοναχῶν, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, διότι ὅλα αὐτὰ τὰ ἄτυπα ἐκκλησιαστικὰ σώματα δὲν ἀποτελοῦν Ἐκκλησίαν ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον μορφώματα ἐκκλησιαστικότητος»³²*. Καὶ δεύτερον, ποτὲ ἡ Ἐκκλησία δὲν υἱοθέτησε τὴ λογικὴ τῶν ἀριθμῶν, διότι αὐτὸ θὰ σήμαινε ὅτι σὲ ἱστορικὲς περιόδους, ποὺ ἡ πλειοψηφία εἶχε προσχωρήσει στὴν αἵρεσις καὶ τὴν κακοδοξία, ἡ Ἐκκλησία θὰ ὀφείλε νὰ συμμορφωθεῖ μὲ τὴν ἄποψη τῶν πολλῶν. Οἱ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι ποτὲ δὲν ἐκδέχονται τὴν κοινὴ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας μὲ

²⁸ Β. Φειδᾶ, «Ἡ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος: προβλήματα περὶ τὴν σύγκλησιν, τὴν συγκρότησιν καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς συνόδου», *Συνοδικὰ* (I) 1976, σ. 163-169.

²⁹ Ἰ. Ζηζιούλα (Μητρ. Περγάμου), «Ὁ Συνοδικὸς Θεσμός. Ἱστορικά, Ἐκκλησιολογικὰ καὶ Κανονικὰ Προβλήματα», *Θεολογία* Π' (2) 2009, σ. 12-13.

³⁰ Β. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α'*, Ἀθήνα, ³2002, σ. 864.

³¹ Κ. Δεληκωσταντῆ, «Συνοδικότητα: Τὸ ἦθος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐλευθερίας. Σύγχρονες Θεολογικὲς Προσεγγίσεις», *Θεολογία* Π' (2) 2009, σ. 217.

³² Χρυσοστόμου (Μητρ. Μεσσηνίας), «Οἱ ἀποφάσεις τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου καὶ τὸ πρόβλημα τῆς πρόσληψης (réception) αὐτῶν» στὴν ἱστοσελίδα https://apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?cat=dogma&NF=1&content=contents.asp&main=texts&file=41.htm (προσπέλασις 8/04/2025).

κριτήρια ποσοτικά. Ἡ καθολικότητα τῆς ἀληθείας δὲν εἶναι μέγεθος ἀριθμητικό³³ καὶ ἐπομένως, «καμμία πλειοψηφία δικανικοῦ τύπου ἢ πλειονοψηφικοῦ ἀθροίσματος δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτελέσει κριτήριο αὐθεντίας καὶ ἀλήθειας»³⁴ γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία.

Νομίζω ὅτι ἡ τελευταία αὐτὴ ἐπισήμανση περὶ τῆς λογικῆς τῶν ἀριθμῶν θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ κάνουμε μία ἀκόμα χρήσιμη διάκριση ἀνάμεσα σὲ αὐτὸ πὺν ἤδη ἀναφέραμε ὡς *Vox Populi* (φωνὴ λαοῦ) καὶ ἐνὸς κοινωνικοῦ μεγέθους, τὸ ὁποῖο σχηματικῶς ἀποκαλοῦμε «κοινὴ γνώμη», καὶ τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ μοιάζει μὲ τὴν *Vox Populi* ἐξωτερικῶς, ἀλλὰ διαφοροποιεῖται θεμελιωδῶς κατὰ τὴν οὐσία του. Ἡ πρώτη καὶ βασικὴ διαφορὰ, ἥδη ἐλέγχθη. Ἡ «κοινὴ γνώμη» εἶναι πάντοτε μέγεθος ἀριθμητικό, ποσοτικό καὶ ἄρα μετρήσιμο. Ἐξ ἀντιθέτου, ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ, δὲν εἶναι πάντοτε μέγεθος ἀριθμητικό καὶ ποσοτικό. Ἀκόμη, ἡ «κοινὴ γνώμη» διαμορφώνεται καὶ μεταβάλλεται ταχύτατα καί, μάλιστα, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς καταγιγιστικῆς ἐπικαιρότητας, ὅπως ἀναφέραμε χαρακτηριστικὰ μὲ τὸ παράδειγμα τῆς ραδιοφωνικῆς προπαγάνδας τοῦ λαοῦ τῆς Ρουάντα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ συνείδηση τοῦ λαοῦ, διαμορφώνεται συνήθως σὲ μιὰ χρονοβόρα καὶ μακρόσυρτη καὶ ὄχι πάντα γραμμικὴ διαδικασία³⁵ καὶ σίγουρα δὲν μπορεῖ νὰ μετρηθεῖ, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν κοινὴ γνώμη, τῆς ὁποίας ἀποτύπωση, ἔστω καὶ βραχυπρόθεσμη, ἀποτελοῦν οἱ δημοσκοπήσεις. Βεβαίως, ἂν θέλουμε νὰ εἴμαστε ἀντικειμενικοὶ καὶ ἐπιστημονικὰ ἀκριβεῖς ὑπάρχουν πάρα πολλές ἀντιρρήσεις στὸ ἂν τελικῶς «κοινὴ γνώμη» εἶναι αὐτὸ πὺν μετροῦν τὰ ἰνστιτοῦτα δημοσκοπήσεων³⁶ μὲ κατευθυνόμενες ἐρωτήσεις, ἀλλὰ αὐτὸ θαρρῶ ἀποτελεῖ ἀντικείμενο μιᾶς ξεχωριστῆς διάλεξης, πὺν θὰ πρέπει νὰ δώσει κάποιος περισσότερο εἰδήμων σὲ σχέση μὲ τὸν ὀμιλοῦντα.

Θεωρῶ πάντως ὅτι αὐτὴ ἡ ψευδαἰσθηση ὅτι ἡ «κοινὴ γνώμη» ταυτίζεται πάντοτε μὲ τὴν συνείδηση τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ δημιουργεῖ πάρα πολλὰ προβλήματα, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ὑπερτροφικὴ καὶ ἐξωθεσμικὴ ἔκφραση τῆς «κοινῆς γνώμης» πέρα καὶ ἔξω ἀπὸ τὶς δημοκρατικὲς διαδικασίες, πρᾶγμα πὺν ὠθεῖ τὴν κοινωνία σὲ μιὰ ὀχλοκρατία, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ περιστολὴ τῆς ἐλεύθερης ἔκφρασής της μεταμορφώνει τὸ Κράτος σὲ καθεστῶς καὶ μάλιστα ἀπολυταρχικό.

III. Διαδίκτυο. Παραφωνίες καὶ παράτιλα.

Ἐμεῖς συνεχίζουμε μελετώντας τὰ δεδομένα τῆς φωνῆς τοῦ λαοῦ στὸ διαδίκτυο, τὸ ὁποῖο, σὲ ὅλες του τὶς ἐκφάνσεις, ἔχει εἰσβάλει στὴν καθημερινότητά του σύγχρονου ἀνθρώπου καὶ ἀπειλεῖ νὰ κυριαρχήσει σὲ κάθε τομέα τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος. Ἀνέφερα τὸν περασμένο Σεπτέμβριο, στὴ Σύναξη τῆς Ἱεραρχίας τοῦ Πανσέπτου Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ὅτι ἡ Τεχνητὴ Νοημοσύνη εἶναι μιὰ πραγματικότητα ἡ ὁποία ἤρθε καὶ δὲν θὰ φύγει. Θὰ πρέπει, λοιπόν, νὰ μάθουμε νὰ ζοῦμε μὲ αὐτὴν τὴ νέα πραγματικότητα. Προφανῶς, ἡ σφαῖρα τῆς θρησκευτικότητος καὶ τῆς πίστεως δὲν θὰ μποροῦσε νὰ μείνει ἀλώβητη ἀπὸ αὐτὴν τὴ νέα κατάσταση. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴ σχέση διαδικτύου καὶ θρησκείας εἶναι πὰ ἀπέραντη καὶ δὲν καταλείπεται οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι τὸ διαδίκτυο ἐπηρεάζει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος τοῦ καιροῦ μας θρησκεύεται. Ἀπὸ σχετικὴ ἔρευνα μάλιστα, τοῦ ἔγκριτου

³³ Μ. Κολοβοπούλου, *Ἡ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας στὶς Οἰκουμενικὲς Συνόδους*, τ. Α', Ἐκδ. Ἑννοια, Ἀθήνα 2019, σ. 234-235.

³⁴ Χρυσοστόμου (Μητρ. Μεσσηνίας), ἔν. ἄν.

³⁵ Ε. Λιανοῦ-Λιάντη, ἔνθ. ἄν.

³⁶ Βλ. Patrick Champagne, *Ἡ Κατασκευὴ τῆς Κοινῆς Γνώμης*, (μετ. Στ. Μανδηλαρά), Ἐκδ. Πατάκη, Ἀθήνα 2014, σ. 49 κ. ἔξ.

Αμερικανικού Ίνστιτούτου Pew Research Center προκύπτει ότι το 67% των “religion surfers”, των «θρησκευομένων του διαδικτύου», έχουν αναζητήσει πληροφορίες σχετικές με την δική τους θρησκευτική παράδοση, ενώ το 62% πιστεύει ότι στο διαδίκτυο υπάρχει υλικό που προάγει την ανεκτικότητα στη θρησκευτική ετερότητα³⁷. Τελικώς, το διαδίκτυο είναι ο ιδανικός χώρος για να ευδοκιμήσουν νέοι κόσμοι, που μειώνουν τις άβεβαιότητες του ανθρώπου. Το διαδίκτυο δεν σκοτώνει τη θρησκεία, σίγουρα όμως, αλλάζει δραματικά τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος σχετίζεται με αυτήν, μειώνοντας τις δεσμεύσεις σε παραδοσιακά και αποκλειστικά σχήματα και προάγοντας μια περισσότερο «πλουραλιστική» προσέγγιση.

Παρά τα ένδεικτικά στοιχεία των έρευνών που παρουσιάστηκαν και δείχνουν μια ενίσχυση της θρησκευτικής ανεκτικότητας στο διαδίκτυο, υπάρχει, όπως πάντοτε, και η άλλη πλευρά. Στα καθ’ ἡμᾶς, δηλαδή στο ἑλληνόφωνο διαδίκτυο, παρουσιάζεται μια μερίδα πιστών - οι οποίοι μάλιστα αυτοπροσδιορίζονται και ως ακραιφνῶς ὀρθόδοξοι - οι οποίοι, πιστεύοντας ότι είναι κάτι ανάμεσα στον προφήτη Ἡλία που διέταξε τη σφαγή των ιερέων του Βαάλ³⁸ και του ἁγίου Μάρκου Ἐπισκόπου Ἐφέσου, του Εὐγενικοῦ, ο οποίος δεν ὑπέγραψε τὸν ὄρο της Ἐνώσεως της Συνόδου της Φεράρας-Φλωρεντίας³⁹, ἔχουν αποδουθεῖ σ’ ἓναν ἀνηλεῆ πόλεμο κατὰ Προκαθημένων, Ἐπισκόπων, κληρικῶν, μοναχῶν καὶ λαϊκῶν ἀκόμη, ἀλλὰ καὶ πρὸς κάθε θεσμικὴ ἔκφραση της Ἐκκλησίας, ὅπως εἶναι τὰ διάφορα συνοδικὰ ὄργανα. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ νομίζοντας ὅτι ἐκφράζουν τὴ φωνὴ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ἢ ἀκόμα χειρότερα τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ ἐκστομίζουν ἀκατονόμαστες κατηγορίες, ἐνίοτε καὶ ὕβρεις μετὰ τὸ πρόσχημα τῆς δῆθεν ὁμολογίας τῆς Πίστεως καὶ τῆς ὑπερασπίσεως τῶν ὁσίων καὶ ἱερῶν, πὺ οἱ ταγοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἔχουν, κατὰ τὴν ἀποψὲ τους, ἐκποήσει.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς βεβαίως, ἡ Ἐκκλησία διὰ στόματος τῆς Β’ Οἰκουμενικῆς Συνόδου προειδοποιεῖ ὅτι ὅσοι ἐπιχειροῦν τὴν κατασυκοφάντηση ἐκκλησιαστικῶν προσώπων εἶναι αὐτοὶ οἱ ὅποιοι: *«τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν συγχεῖν καὶ ἀνατρέπειν βουλόμενοι, φιλέχθρως καὶ συκοφαντικῶς αἰτίας τινὰς κατὰ τῶν οἰκονομούντων τὰς ἐκκλησίας ὀρθοδόξων ἐπισκόπων συμπλάσσουν, οὐδὲν ἕτερον, ἢ χραίνειν τὰς τῶν ἱερέων ὑπολήψεις, καὶ ταραχὰς τῶν εἰρηνευόντων λαῶν κατασκευάζειν ἐπιχειροῦντες»*⁴⁰. Καὶ τοῦτο, διότι *«Οὐκ ἐπαύσατο ποτὲ ὁ πολέμιος ἡμῶν Σατὰν διὰ συκοφαντίας μολύνων τὰς ὑπολήψεις τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων, καὶ μᾶλλον τῶν ἐπισκόπων»*⁴¹, κατὰ τὸ σχόλιο τοῦ Βαλσαμῶνος, ὁ ὁποῖος ἐζησε τὸν 12^ο αἰ. καὶ ὁ ὁποῖος, ἀδυνατῶ νὰ φανταστῶ σὲ ποιοῦ σχολιασμό θὰ προέβαινε ἂν ζοῦσε στὴν ἐποχὴ μας καὶ διεπίστωνε τὸ μῖσος πὺ ἔχει κατακλύσει τὸ διαδίκτυο, τὸ ὁποῖο δηλητηριάζει τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀλλὰ καί, ἐν γένει, τὴν κοινωνικὴ ζωὴ. Διότι, γιὰ νὰ εἴμαστε εὐλικρινεῖς, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ δὲν διαθέτουμε τὴν ἀποκλειστικότητα σὲ αὐτὸ τὸ θέμα. Ὅποιοδήποτε πρόσωπο κινεῖται στὴ δημόσια σφαῖρα, ἔχει βρεθεῖ κάποια στιγμὴ ἢ βρίσκεται ἐξακολουθητικῶς στὸ «μάτι τοῦ κυκλώνα» τῆς συκοφαντίας.

Βεβαίως, ὅλοι τὸ γνωρίζουμε ὅτι ἡ συκοφαντία εἶναι ἡ δύναμη τῶν δειλῶν, ὅλων αὐτῶν πὺ κρύβονται πίσω ἀπὸ τὸ πληκτρολόγιο καὶ πολεμοῦν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς, μετὰ ἀνώνυμους καὶ

³⁷ E. Larsen, “CyberFaith: How Americans Pursue Religion Online” στὴν ἰστοσελίδα <https://www.pewresearch.org/internet/2001/12/23/cyberfaith-how-americans-pursue-religion-online/> (προσπέλαση 8/04/2025).

³⁸ «Καὶ εἶπεν Ἡλιὸν πρὸς τὸν λαόν· συλλάβετε τοὺς προφῆτας τοῦ Βαάλ, μηδεὶς σωθήτω ἐξ αὐτῶν· καὶ συνέλαβον αὐτούς, καὶ κατάγει αὐτούς Ἡλιὸν εἰς τὸν χειμάρρουν Κισσῶν καὶ ἔσφαξεν αὐτούς ἐκεῖ», Γ’ Βασ. 18, 40).

³⁹ Β. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Β’*, Ἀθήνα, 21998, σ. 620 καὶ ἐξ.

⁴⁰ 6^{ος}/Β’ Οἰκουμενικῆς σὲ Γ. Ράλλη-Μ. Ποτλῆ, *ἐνθ. ἀν.*, σ. 180.

⁴¹ Γ. Ράλλη-Μ. Ποτλῆ, *ἐνθ. ἀν.*, σ. 184.

κρυφούς λογαριασμούς στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, διότι πίσω από την ανωνυμία του διαδικτύου, νιώθουν ισχυροί, κυρίως μάλιστα, όταν καταφέρονται έναντίον δημοσίων και θεσμικών προσώπων. Μέσα στο ίδιο πνεῦμα κινούνται και αυτοί οι όποιοι επικαλούμενοι, δήθεν, λόγους πίστεως ή αντίστοιχα το δικαίωμα της ελευθερίας του λόγου, ασκούν κριτική μόνο αρνητική, στοχευμένη και κακοπροαίρετη. Κριτική δηλαδή που δεν οικοδομεί αλλά καταστρέφει. Αυτή ή στάση βέβαια, φανερώνει όχι μόνο μια φοβερή οΐηση και ύψηλοφροσύνη, ή οποία βαπτίζεται ζήλος ή δικαίωμα στο δημόσιο λόγο, αλλά επιπλέον αποδεικνύει ότι στο βάθος υπάρχουν τεράστια συμπλέγματα και διαταραχές του ψυχισμού και συνάμα απουσία πνευματικής ζωής, δηλαδή ζωής και κοινωνίας με τον Χριστό και την Ἐκκλησία Του. Και ἐφ’ ὅσον ἡ ὑπαρξή τους δεν νοηματίζεται ἀπὸ τὸν Χριστό, κάπως πρέπει τὸ υπαρξιακὸ αὐτὸ κενὸ νὰ πληρωθεῖ. Ὅταν δὲν ζῶ με πληρότητα τὴ δική μου ζωὴ, τότε ἀρχίζω νὰ ἀσχολοῦμαι με τὶς ζωὲς τῶν ἄλλων. Ὅταν δὲν ζῶ με πληρότητα τὴ δική μου ζωὴ, τότε ἔχω ἀνάγκη ἀπὸ ἕναν ἐχθρὸ γιὰ νὰ ὑπάρξω, ἀντὶ τὸ νόημα ζωὴς ὅταν ἔχω κάποιον ἀπέναντί μου νὰ πολεμήσω καὶ ἂν δὲν ὑπάρχει κάποιος ἐχθρὸς γιὰ νὰ συγκρουσθῶ μαζί του, πρέπει νὰ τὸν κατασκευάσω, διότι χωρὶς ἐχθροὺς θὰ ἀπομείνω νὰ ἀναρωτιέμαι σὰν τὸν Καβάφη:

«Καὶ τώρα τί θὰ γένουμε χωρὶς βαρβάρους.

Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦσαν μιὰ κάποια λύσις»⁴².

IV. “O tempora! O mores!”⁴³- Ἐπικίνδυνες παραμορφώσεις.

Δυστυχῶς, ἡ πραγματικότητα τοῦ Διαδικτύου δὲν εἶναι δι’ ὅλου ποιητική. Τὸ φαινόμενο τῶν συκοφαντικῶν ἐπιθέσεων, τῶν χυδαίων ὕβρεων, τῶν ἀνυπόστατων κατηγοριῶν με τὶς πιὸ ἀπίθανες ἀφορμὲς ἔχει ἐξελιχθεῖ σὲ μιὰ πραγματικὴ καὶ ἀνεξέλεγκτη μάστιγα. Ἐτσι ἔχει δημιουργηθεῖ τὸ φαινόμενο τῶν “haters” τοῦ διαδικτύου –«ἄνθρωποι πὺ μισοῦν», ἴσως εἶναι μιὰ ἀπόδοση τοῦ ὅρου στὰ ἑλληνικά- ἐφόσον στὶς ἀναρτήσεις τους ἐκφράζουν συστηματικὰ ἀρνητικότητα, εἰρωνεία καὶ ἐπιθετικότητα. Μερικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν “haters” εἶναι ὅτι προσβάλλουν ἢ ὑβρίζουν χωρὶς λόγο καὶ με πρόφαση τὴν καλόπιστη κριτική. Χλευάζουν καὶ γελοιοποιοῦν, κάνοντας τοξικὰ καὶ κακεντρεχῆ σχόλια γιὰ νὰ προκαλέσουν. Στοχοποιοῦν ἐπανειλημμένως κάποιο πρόσωπο (cyberbullying) καὶ ἐνεργοῦν με ἀνωνυμία ἢ ψευδώνυμο. Διακατέχονται ἀπὸ ἀνασφάλεια καὶ φθόνο. Ἐπιθυμοῦν νὰ ἐλκύσουν τὴν προσοχὴ τῶν ἄλλων. Κυνηγοῦν τὸ αἶσθημα τῆς ἀνωτερότητος, γι’ αὐτὸ καὶ ἐλέγχουν κακόπιστα θεσμικὰ καὶ ὑψηλόβαθμα δημόσια πρόσωπα. Ἐπιδιώκουν νὰ ἐπιβάλλονται καὶ ἐνθαρρύνονται ἀπὸ τὸ λεγόμενο ἀνώνυμο θάρρος (δηλαδή γράφουν πράγματα τὰ ὅποια δὲν θὰ ἔλεγαν πρόσωπο πρὸς πρόσωπο) καὶ ἀσφαλῶς ἔχουν ἑλλειψη παιδείας καὶ ἐνσυναίσθησης. Σὲ πολλὰς περιπτώσεις, μάλιστα, οἱ “haters” εἶναι καὶ ψυχικῶς διαταραγμένες προσωπικότητες. Ἀσφαλῶς σὲ ὅλα αὐτὰ συντελεῖ ὅχι μόνον ἡ τεράστια ἀνάπτυξη τοῦ διαδικτύου καὶ ἡ μαζικὴ συμμετοχὴ τῶν ἀνθρώπων στὰ, λεγόμενα, μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπουσία ἀποτελεσματικοῦ ρυθμιστικοῦ πλαισίου πὺ νὰ περιορίζει ἢ νὰ ἐλέγχει τὸ φαινόμενο. Ὅλα αὐτὰ κάνουν τὸ πρόβλημα νὰ μοιάζει ἀκόμη μεγαλύτερο καὶ τὶς προοπτικὲς ἀνάσχεσής του, μᾶλλον, δυσδιάκριτες. Δὲν ξέρω ἂν αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀπαισιόδοξη θέαση τῆς πραγματικότητος, σίγουρα ὁμως εἶναι ἀρκετὰ ρεαλιστική.

⁴² Κ. Π. Καβάφη, «Περιμένοντας τοὺς Βαρβάρους» στὸ Κ. Π. Καβάφη, *Ἀπαντα Ποιήματα καὶ Πεζὰ* στὴ σειρὰ *Τὰ Ἀριστουργήματα τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, Ἐκδ. Πάπυρος, Ἀθήνα 1995, σ. 33.

⁴³ Cicero, *In Catilinam I & II* (Ed. H. E. Gould & J. L. Whiteley), M. Tulli Ciceronis, *Invektivarum in L. Catilinam*, Libri Duo-Oratio Prima “Habita in Senatu”-1.2, Bristol Classical Press, London, 2004, σ. 1.

Βεβαίως, ἡ Ἐκκλησία δὲν πορεύεται στὴν ἑγχρονη προοπτική Της μὲ τὸν ρεαλισμό -οὔτε ἀσφαλῶς μὲ τὴν οὐτοπία- ἀλλὰ προσηλωμένη στὴν ἐσχατολογικὴ αἰσιοδοξία τῶν λόγων τοῦ Κυρίου: «ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾗδου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς», (Μτ. 16, 18). Τοῦτο, ἀσφαλῶς, δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ ἐθελοτυφλοῦμε καὶ νὰ ἀφήνουμε τὴ σήψη νὰ ἐπεκτείνεται, ἀντιθέτως χρειάζεται ἐγρήγορη ἀλλὰ καὶ συνειδητοποίηση τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ βάθους τοῦ προβλήματος, τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ διαμάχη, ἀπὸ τὶς πολλὰς ποὺ ὑπῆρξαν, μέσα στὴν Ἐκκλησία ἀλλὰ μιὰ νεοφανὴς κατάστασις, πραγματικότητα, ἐνδεχομένως καὶ αἵρεσις, ποὺ δυναμιτίζει τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπειλεῖ νὰ διαβρώσει τὸ ἥθος τῶν πιστῶν, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ εἶναι ἐσχατολογικὸ καὶ ὄχι κοσμικόν⁴⁴. Τὸ ἴδιο, βεβαίως, μπορεῖ νὰ συμβεῖ καὶ κατ' ἀναλογία στὸ δημοκρατικὸ φρόνημα τῶν ἀνθρώπων ἃν οἱ κρίσεις ἐργαλειοποιηθοῦν καὶ ἃν τὰ πρόσωπα στοχοποιηθοῦν μεθοδευμένα καὶ ἐντατικά ἀπὸ τὸ διαδίκτυο.

Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα τίθεται, τὸ ὀχληρὸ ἐρώτημα: Ἀλλοιώνεται τὸ ἥθος καὶ ἡ ποιότητα τῆς Δημοκρατίας ὅταν τὰ παιδιά μας μεγαλώνουν σὲ ἓνα περιβάλλον ποὺ συνεχῶς ἀρνεῖται, ὑβρίζει, συκοφαντεῖ καὶ ἐξουθενώνει τοξικὰ θεσμοὺς καὶ πρόσωπα; Ἀλλοιώνεται τὸ δημοκρατικὸ φρόνημα ὅταν σήμερα μεγάλο μέρος τῶν διαδικτυακῶν σχολιασμῶν προέρχεται ἀπὸ τοὺς “haters”; Ἄν θεωρήσουμε ὅτι οἱ “haters” ἔχουν καταφέρει, κάποιες φορές νὰ διαβρώσουν, τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο σκέφτονται καὶ ἐκφράζονται καί, ἐπομένως, ἀποφασίζουν οἱ πολῖτες, τότε φαίνεται νὰ ὑπάρχει πρόβλημα. Μπορεῖ παραδοσιακὰ οἱ “haters” νὰ μὴν ἀπειλοῦν ἅμεσα τὴ δημοκρατία ἢ τὸ Σύνταγμα μιᾶς χώρας μὲ τὴν ἐννοια τῆς παρεμβάσεως σὲ ἐκλογικὰ διαδικασίες, ὅμως διαβρώνουν τὴν ποιότητα τοῦ λόγου καὶ τὴ συμμετοχὴ στὸ δημόσιο διάλογο· δημιουργοῦν κλίμα φόβου καὶ σιωπῆς, ἀφοῦ κάποιοι πολῖτες ἐξ αἰτίας τους διστάζουν νὰ ἐκφράσουν τὴν ἄποψή τους στὸ διαδίκτυο, γιατί θὰ δεχθοῦν ἐπιθέσεις, εἰρωνεῖς καὶ δημόσιο εὐτελισμὸ· σπέρνουν πόλωση καὶ διχασμὸ, ἀφοῦ συνήθως εἶναι ἀπέναντι σὲ ὅλα (εἶναι ἀντί)· ὑπονομεύουν τὸ δημόσιο διάλογο μὲ φωνὲς ποὺ θολώνουν· δημιουργοῦν θόρυβο χωρὶς λογικὴ ἐπιχειρηματολογία· παραπληροφοροῦν μὲ ψευδεῖς εἰδήσεις καὶ θεωρίες συνωμοσίας ἢ μὲ διαστρέβλωση τῶν γεγονότων· καί, τέλος, στοχοποιοῦν πρόσωπα καὶ ὅταν τὰ κάνουν ὅλα αὐτά, τότε ναί, ἔχουμε μιὰ φτωχότερη καὶ ρηχὴ δημοκρατία καὶ μιὰ λαϊκὴ βούλησις βασισμένη στὸ ψέμα, στὴν παραπληροφόρησις καὶ στὴν προπαγάνδα. Τότε ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ (Vox Populi) δὲν εἶναι φωνὴ τοῦ Θεοῦ (Vox Dei) ἀλλὰ μετατρέπεται σὲ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ. Ἄν καὶ ὁ Θεὸς δὲν ὀργίζεται ἀλλὰ ἀναφέρομαι, ὅπως καταλαβαίνετε, σὲ μιὰ παράφρασις τοῦ θυμόσοφου λαοῦ μας ποὺ λέει: «Φωνὴ λαοῦ, ὀργὴ Θεοῦ».

V. *Εὐχαριστήριος ἀποφώνησις.*

Τελειώνοντας θὰ ἤθελα νὰ μοιρασθῶ μαζί σας κάποια στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπολύτως ἐνθαρρυντικά καὶ αἰσιόδοξα. Οἱ λεγόμενοι “haters,” ποὺ φαίνεται νὰ ἀντιπροσωπεύουν τὴ φωνὴ τοῦ διαδικτύου, εὐτυχῶς εἶναι οἱ λίγοι. Σύμφωνα μὲ πολλὰς κοινωνιολογικὰς καὶ ψυχολογικὰς μελέτες, μόλις τὸ 1 ἕως 5 % τῶν χρηστῶν τοῦ διαδικτύου εἶναι τοξικὸ καὶ παράγει μισαλλόδοξο περιεχόμενο. Αὐτὸ τὸ ποσοστὸ δυστυχῶς εἶναι ὑπερδραστικὸ στὰ μέσα κοινωνικῆς δικτυώσεως καὶ παράγει δυσανάλογα μεγάλο ὄγκο ἀναρτήσεων καὶ σχολιασμῶν μὲ ἀρνητικὸ περιεχόμενο, εἶναι συχνὰ ὀργανωμένο, ἔχει, ὅπως εἶπαμε, ἐπιθετικὸ χαρακτήρα καὶ στοχεύει στὸ νὰ ἐκφοβίσει τοὺς ὑπολοίπους ἢ καὶ νὰ τοὺς φιμώσῃ.

⁴⁴ I. Ζηζιούλα (Μητρ. Περγάμου), «Ἐκκλησία καὶ Ἑσχατα» στὸ *Ἔργα Α' Ἐκκλησιολογικὰ Μελετήματα* (Ἐπ. Στ. Γιαγκάζογλου), Ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα, 2016, σ. 529-532 & «Ἡ Εὐχαριστία ὡς Ἑστία τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας» στὸ ἴδιο σ. 537-551.

Ωστόσο, ή πλειοψηφία, δηλαδή τὸ 70-90%, εἶναι σιωπηλή καὶ δὲν συμμετέχει ἐνεργὰ σὲ σχόλια ἢ ἀντιπαραθέσεις. Αὐτὸ τὸ κοινὸ ὀνομάζεται «σιωπηλή πλειοψηφία» (silent majority) ἢ «παθητικὸ κοινὸ». Πολλοὶ σιωποῦν ἀπὸ φόβο διότι δὲν ἀντέχουν τὴ φθορὰ τοῦ διαδικτυακοῦ διασυρμοῦ. Ἄλλοι σιωποῦν ἀπὸ ἀδιαφορία ἢ ἐπειδὴ, πιστεύουν ὅτι δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ μιλήσουν καὶ νὰ ἐμπλακοῦν σὲ ἕναν τοξικὸ ψηφιακὸ διάλογο, μὲ ἕναν διαλεγόμενον ἐταῖρο ὁ ὁποῖος εἶναι γεμάτος φθόνον καὶ δὲν πρόκειται νὰ πεισθεῖ περὶ τῆς ἀντιθέτου ἀπόψεως. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ ἀνιχνεύσουμε κατ' ἀκρίβειαν τὴ φωνὴ τοῦ λαοῦ (Vox Populi) στὸ διαδίκτυο, διότι ἐκεῖ ἐπικρατεῖ περισσότερο ὁ θόρυβος ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴ φωνασκοῦσα μειονότητα παρὰ ἡ ἀλήθεια ἢ ὅποια δὲν ἐκφράζεται ἀπὸ τὴ σιωπῶσα πλειονότητα.

Πιστεύω ὅτι ἀξίζει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἀπευθυνθοῦμε σήμερα σὲ ὅλα τὰ δημόσια πρόσωπα, εἴτε αὐτὰ εἶναι πολιτικά εἴτε ἀκαδημαϊκά εἴτε ἐκκλησιαστικά, καὶ νὰ τοὺς προτρέψουμε νὰ μὴν ἀναλώνονται, νὰ μὴν ἀναλωνόμαστε - βάζω καὶ τὸν ἐαυτό μου μέσα - καὶ νὰ μὴν καταναλώνουμε ἀνθρώπινη ἐνέργεια, προσπαθώντας νὰ ἐρμηνεύσουμε ἢ νὰ κατανοήσουμε τὰ τοξικὰ σχόλια τοῦ διαδικτύου. Ἀντ' αὐτοῦ θὰ ἦταν ὠφέλιμο καὶ λυσιτελὲς καὶ γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ γιὰ τὴν κοινωνία καὶ γιὰ τὴ δημοκρατία, νὰ ἀσχοληθοῦμε ὅλοι οἱ τὰ κοινὰ φέροντες μὲ τὴν πλειοψηφία. Καὶ ξέρετε ποιά εἶναι ἡ πλειοψηφία;

«Μιὰ μεγάλη μάστιγα τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἡ μοναξιά, ἡ ὁποία ἀγγίζει ἑκατομμύρια συνανθρώπους μας δίχως ἐξαιρέσεις. Μικροὶ καὶ μεγάλοι, πλούσιοι καὶ φτωχοί, ἄσημοι καὶ διάσημοι, ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, ὅλοι μας εἴχαμε κάποτε, κάποια ἐμπειρία μοναξιάς. Βέβαια, ἡ πιὸ σκληρὴ μοναξιά δὲν εἶναι ὅταν εἶσαι μόνος ἀλλὰ ὅταν, ἐνῶ βρίσκεσαι ἀνάμεσα σὲ πολλοὺς ἀνθρώπους, αἰσθάνεσαι μόνος. Ἡ πιὸ σκληρὴ μοναξιά εἶναι ὅταν εἶσαι μὲ κάποιο πρόσωπο ἀλλὰ δὲν μπορεῖς νὰ μιλήσεις ἐλεύθερα ἢ ὅταν λὲς ἕνα ἀπλὸ καὶ εὔκολο «καλὰ εἶμαι» γιὰ νὰ μὴ σὲ ρωτήσουν κάτι παραπάνω. Ἡ πιὸ σκληρὴ μοναξιά εἶναι ὅταν ἐνῶ βρίσκεσαι σὲ μιὰ σχέση, δὲν αἰσθάνεσαι τὸ «μαζί» ἢ τὸ «ἐμεῖς». Αἰσθάνεσαι ὅτι βρίσκεσαι ἐκεῖ γιὰ νὰ καλύψεις κενὰ καὶ ἀνάγκες χωρὶς ὅμως νὰ βιώνεις τὸ αἶσθημα τῆς πληρότητας. Κυρίως καὶ πρωτίστως ὅμως, ἡ πιὸ σκληρὴ μοναξιά εἶναι ὅταν βιώνεις τὴν καθημερινότητά σου χωρὶς τὸν Θεὸ »⁴⁵.

Ἡ πλειονότητα τοῦ λαοῦ μας εἶναι αὐτοὶ ποὺ βασανίζονται ἀπὸ μοναξιά. Ἄν καταφέρουμε νὰ μιλήσουμε στὶς καρδιὲς αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων γιὰ νὰ τοὺς ἐνεργοποιήσουμε, τότε θὰ ἀλλάξουν πολλὰ καὶ σίγουρα ἡ ὑγιὲς φωνὴ θὰ διαχυθεῖ στὸ διαδίκτυο καὶ θὰ ὑπάρξει καὶ ἐκεῖ ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ. Ὁ λαὸς μας λέει ὅτι: «τὸ κακὸ θεριεύει ὅταν οἱ καλοὶ ἄνθρωποι δὲν κάνουν τίποτε». Ξέρετε, ὑπάρχουν πολλοὶ καλοὶ ἄνθρωποι ποὺ δὲν κάνουν τίποτε. Ἡ ἀδράνεια τῆς σιωπηλῆς πλειοψηφίας εἶναι τελικῶς ποὺ ἐπιτρέπει στοὺς λιγιστοὺς τοῦ διαδικτύου νὰ διαμορφώνουν εἰκόνα γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴ Δημοκρατία, ἡ ὁποία ὅμως δὲν εἶναι ἀληθινή.

Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀπειλεῖται ἀπὸ διωγμοὺς. Ἡ Δημοκρατία ἀντιστοίχως δὲν ἀπειλεῖται ἀπὸ δικτάτορες ἢ ὅπλα. Τόσο τὸ ἐκκλησιαστικὸ ὅσο καὶ τὸ δημοκρατικὸ φρόνημα ὅμως ἀπειλοῦνται ἀπὸ τὴ διάβρωση τῆς ποιότητος τοῦ διαλόγου καὶ ἀπὸ τὴ διάχυση ψηφιακῆς τοξικότητας. Ἄν αὐτὸ τὸ φαινόμενο δὲν τὸ ἀντιμετωπίσουμε ἐνεργὰ μὲ τὴ θετικὴ συμμετοχὴ

⁴⁵ Μακαρίου (Αρχιεπισκόπου Αυστραλίας), Ἐγκύκλιος ἐπὶ τῇ ἐορτῇ τοῦ Πάσχα 2025, στὴν ἴστοσελίδα: https://greek.vema.com.au/2025/04/19/afstralias-makarios-otan-pistevoume-stin-anastasi-tou-christou-i-monaxia-den-apogotevei-kai-den-katathlivei/?fbclid=IwY2xjawKAXChleHRuA2FlbQIXMQBicmlkETBtdVZNcFFXynpZR2ZCeGtTAR6_YTW3iaxWHoiy_UspIPaE3qykke9qUFeRDB5gVM3tAGQ7z1zOnhCk9x8rCA_aem_gfBHr3yhvyI4ibI2nWxC7w, (προσπέλαση 25/04/2025).

μας στὸν δημόσιο διαδικτυακὸ διάλογο τότε κινδυνεύουμε νὰ χάσουμε ὅχι τὸ δικαίωμα νὰ μιλοῦμε ἀλλὰ τὴ διάθεση νὰ ἀκοῦμε.

Ἐπιτρέψατέ μου, κλείνοντας, νὰ σημειώσω μιὰ σκέψη, μιᾶς καὶ βρισκόμαστε μέσα στὴν ἀναστάσιμη περίοδο τοῦ Πεντηκοσταρίου. Οἱ μαθητὲς τοῦ Κυρίου μετὰ τὴ Σταύρωση τοῦ Διδασκάλου, κυριαρχοῦνται ἀπὸ τὸν φόβο, ὁ Ἀναστημένος Χριστὸς, τοὺς βρίσκει πίσω ἀπὸ κλειστὲς θύρες «διὰ τὸν φόβο τῶν Ἰουδαίων» (Ἰω. κ, 19), σιωπηλοὺς καὶ τρομοκρατημένους ἀπέναντι στοῦ κατεστημένου. Τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ τοὺς δίδει θάρρος; Ἀσφαλῶς, ἓνα καὶ μόνον· ὅ,τι πιστοποιοῦν τὸ γεγονὸς τῆς Ἀναστάσεως, βλέπουν τὸν Ἀναστημένο Κύριο καὶ τότε συνειδητοποιοῦν τί σήμαιναν τὰ λόγια ποὺ τοὺς εἶχε πεῖ λίγο καιρὸ πρὶν: «*θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον*» (Ἰω. ιζ', 33).

Αὐτὴ ἡ πίστη στὴν Ἀνάσταση εἶναι ποὺ θὰ τοὺς κάνει νὰ ξανοιχτοῦν στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα γιὰ νὰ φέρουν τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου στὸν κόσμο, χωρὶς νὰ τοὺς φοβίζει τίποτα καὶ κανεὶς. Ἡ Ἐκκλησία, λοιπόν, δὲν φοβᾶται τίποτα καὶ κανέναν, οὔτε τοὺς “haters”, οὔτε τοὺς ὑβριστὲς, οὔτε τοὺς συκοφάντες, διότι πιστεύει στὴν Ἀνάσταση καὶ δὲν κρύβεται πίσω ἀπὸ κλειστὲς θύρες. Αὐτὸ πρέπει νὰ κάνει ὁ λαὸς μας, μὲ ἀκλόνητη πίστη στὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ νὰ μὴν ὀχυρώνεται πίσω ἀπὸ κεκλεισμένες διαδικτυακὲς θύρες ἀλλὰ μὲ θάρρος, παρρησία, κοσμιότητα, εὐγένεια καὶ ἡθος νὰ ὁμολογεῖ τὴν πίστη του, καὶ νὰ καταθέτει τὸν λόγο του γιὰ τὰ κοινά, παντοῦ καὶ πάντα, καὶ ἀσφαλῶς καὶ στὸ διαδίκτυο.

Καὶ τότε ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ θὰ εἶναι φωνὴ τοῦ Θεοῦ!

Παναγιώτατε Σᾶς εὐχαριστῶ.

Σᾶς εὐχαριστῶ ὅλους γιὰ τὴν ὑπομονὴ σας καὶ τὴν προσοχὴ σας.